

Katarzyna Karwowska

Akademia Leona Koźmińskiego
ORCID: 0000-0002-0263-3771

CZYNNOŚCI POLICJI W ZWIĄZKU Z PRZYJĘCIEM ZAWIADOMIENIA O PRZESTĘPSTWIE ZGWAŁCENIA W KONTEKŚCIE PRZECIWDZIAŁANIA WTÓRNEJ WIKTYMIZACJI

Wprowadzenie

Podjmując problematykę następstw, jakie niesie ze sobą popełnienie przestępstwa, dostrzec można, że w zależności od jego rodzaju skutki te będą uwidaczniały się czy też dominowały w określonych obszarach – materialnym, fizycznym czy psychicznym. Bazując na problematyce przestępstw przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, a zwłaszcza na przestępstwie zgwałcenia, podkreślić należy, że następstwa te nabierają szczególnego znaczenia. Przestępstwo zgwałcenia w wyjątkowy bowiem sposób dotyka najintymniejszej sfery człowieka, a skutki tego czynu zabronionego zazwyczaj mają rozległy i długotrwały charakter.

Już L. Falandysz wskazywał, że państwo, stając się „surogatem” ofiary przestępstwa, odebrało jej rolę istotnego czynnika w wymiarze sprawiedliwości, co może stać się przyczyną jego kryzysu¹. Przyjęcie postawy zorientowanej na ofiarę przestępstwa nakazuje podkreślić niezwykle istotną rolę osób, z którymi ofiara przestępstwa ma do czynienia jako pierwszymi po zaistnieniu zdarzenia, a zatem osób tzw. pierwszego kontaktu². Od ich postawy i podejścia do pokrzywdzonego często zależeć będą jego dalsza chęć współpracy z organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także, co istotne, odczucia związane z potwórnym poczuciem krzywdy w związku z prowadzonym postępowaniem, które to zjawisko określane jest mianem wtórnej wiktyimizacji.

¹ L. Falandysz, *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktyologii*, Warszawa 1980, s. 3.

² R. Szczepańska, *Szkolenie osób będących tzw. pierwszym kontaktem ofiar przestępstw* [w:] *Poszanowanie godności ofiar przestępstw*, red. T. Cielecki, A.M. Gudebska-Rusiecka, Legionowo 2002, s. 140.

Jak wskazuje E. Bieńkowska, z wiktylizacją wtórną mamy do czynienia wtedy, kiedy ofiara jest niewłaściwie traktowana przez różne osoby, począwszy od osób z jej najbliższego otoczenia, a więc członków rodziny, przyjaciół, znajomych, sąsiadów, kolegów z pracy, jak również przez przedstawicieli instytucji, z którymi ma do czynienia na skutek faktu ujawnienia przestępstwa, a więc personel medyczny, funkcjonariuszy Policji, przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości³. M. Bobrowicz zaznacza, że wiktylizacja wtórna jest niezwykle niebezpiecznym zjawiskiem, które jest w naszym kraju niedoceniane⁴.

Zobowiązanie do przeciwdziałania wtórnej wiktylizacji wpisane jest w cele postępowania karnego, do których należy wykrycie sprawcy przestępstwa, pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej i zarazem nieponiesienie tej odpowiedzialności przez osobę niewinną, a także jednocześnie uwzględnienie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego⁵. Po zaistnieniu przestępstwa ofiara, jeżeli decyduje się na złożenie zawiadomienia o jego popełnieniu, zazwyczaj w celu dokonania tej czynności udaje się do placówki Policji, która odgrywa podstawową rolę w świadczeniu usług dla ofiar przestępstw⁶. Wobec tego, że to najczęściej policjanci jako przedstawiciele organów ścigania są pierwszymi osobami, z którymi ofiara ma kontakt bezpośrednio po zaistnieniu zdarzenia przestępnego, szczególnie istotne jest wypracowanie odpowiednich procedur oraz zasad postępowania, a także właściwe przeszkolenie policjantów w zakresie postępowania z pokrzywdzonymi. Ustanawianie i rozpowszechnianie odpowiednich standardów postępowania w przedmiocie przestępstwa zgwałcenia jest szczególnie istotne, gdyż seksualność człowieka stanowi ciągle sferę tabu, wiąże się z nią wiele mitów i stereotypów, nierzadko krzywdzących dla pokrzywdzonego⁷.

³ E. Bieńkowska, *Wiktymologia*, Warszawa 2018, s. 74.

⁴ M. Bobrowicz, *Wiktylizacja wtórna* [w:] *Wiktylizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012, s. 32.

⁵ M. Płatek, *Przeciwdziałanie wtórnej wiktylizacji ofiar zgwałcenia* [w:] *Wiktylizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012, s. 80 i n.

⁶ B. Hołyst, *Wiktymologia kryminalna*, Warszawa 2021, s. 423.

⁷ M. Budyn-Kulik, *Wybrane wiktymologiczne (i psychologiczne) aspekty zgwałcenia* [w:] *Przestępstwo zgwałcenia*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2012, s. 268. Zob. szerzej na ten temat np. U. Nowakowska, *Mity i stereotypy na temat przemocy seksualnej a prawo ofiar do sądu i równego traktowania – rola prokuratorów w ich przeciwdziałaniu* [w:] *Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016, s. 149; D. Piotrowicz, *Psychologiczny i społeczny obraz przestępstwa zgwałcenia – realia oraz mity z perspektywy psychologii śledczej* [w:] *Przestępstwa seksualne, ujęcie psychologiczne, prawne i kryminalistyczne*, red. P. Herbowski, W. Krawczyk, D. Słapczyńska, A. Zalewska, Warszawa 2016, s. 88 i n.; A. Czapczyńska, *Chcę o tym zapomnieć... Psychologiczne konsekwencje gwałtu* [w:] *Dość milczenia. Przemoc seksualna wobec kobiet i problem gwałtu w Polsce – raport*, red. J. Piotrowska, A. Synakiewicz, Warszawa

Ograniczenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa zgwałcenia do najważniejszych faktów i dowodów

Istniejące na gruncie polskiej procedury karnej przepisy kształtują czynność przyjęcia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa zgwałcenia w aspekcie konieczności przeciwdziałania zjawisku wtórnej wiktyimizacji pokrzywdzonego. Na wstępie wskazać należy, że w sprawach o przestępstwo zgwałcenia postępowanie przygotowawcze prowadzi się w formie śledztwa, a zatem co do zasady postępowanie to jest prowadzone przez prokuratora. Zgodnie jednak z dyspozycją przepisu art. 311 § 2 k.p.k.⁸ prokurator może powierzyć Policji nie tylko przeprowadzenie poszczególnych czynności w śledztwie, ale również całego śledztwa, z wyjątkiem czynności zarezerwowanych do jego osobistego wykonania.

Przepis art. 185c § 1 k.p.k. ustanawia konieczność ograniczenia zawiadomienia o przestępstwie do najważniejszych faktów i dowodów, gdy zawiadomienie to składa sam pokrzywdzony i dotyczy ono przestępstw stypizowanych w przepisach art. 197–199⁹ k.k.¹⁰ Wskazanie analogiczne do kodeksowego zostało zawarte w § 4 ust. 3 wytycznych¹¹ nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów¹². Ze wskazanej regulacji wynika konieczność ograniczenia się przez policjanta przyjmującego od pokrzywdzonego zawiadomienie o przestępstwie określonym w art. 197–199 k.k. do uzyskania od niego najważniejszych faktów i dowodów, którymi w szczególności mogą być dane dotyczące daty i miejsca popełnienia przestępstwa, dane identyfikujące sprawcę, w tym jego opis, dane świadków i dokumentacja medyczna będąca w dyspozycji

2011, s. 99 i n., https://pl.boell.org/sites/default/files/dosc_milczenia_przemoc_seksualna_wobec_kobiet_1.pdf (23.07.2022).

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2022, poz. 1138 ze zm.).

⁹ Przedmiotowa regulacja dotyczy zatem przestępstwa zgwałcenia i wymuszenia czynności seksualnej (art. 197 k.k.), seksualnego wykorzystania niepoczytalności lub bezradności (art. 198 k.k.) oraz seksualnego wykorzystania stosunku zależności lub krytycznego położenia (art. 199 k.k.).

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2022, poz. 1138).

¹¹ Jak wynika z § 7 zarządzenia nr 17 Komendanta Głównego Policji z dnia 14 maja 2014 r. w sprawie metod i form wykonywania w Policji zadań w zakresie legislacji, pomocy prawnej i informacji prawnej (Dz.Urz. KGP z 14 maja 2014 r.): „Wytyczne są aktami nadzoru, wydawanymi przez Komendanta Głównego Policji i z jego upoważnienia, przez kierowników komórek organizacyjnych Komendy Głównej Policji w celu wyjaśniania treści aktów normatywnych i instruktażu o sposobie ich stosowania”.

¹² Wytyczne nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów (Dz.Urz. KGP 2017, poz. 59 ze zm.).

pokrzywdzonego. Wytyczna ta stanowi zatem rozwinięcie zapisu ustawowego, w swej treści bezpośrednio odwołując się do regulacji ustawowej¹³.

Istotnych informacji praktycznych w zakresie zasad przyjmowania zawiadomienia o przestępstwie zgwałcenia dostarczają wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 18 grudnia 2015 r. dotyczące zasad postępowania w sprawach o przestępstwo zgwałcenia¹⁴. Z pkt 2 przedmiotowych wytycznych wynika, że protokół zawiadomienia o przestępstwie, ograniczony do wskazania najważniejszych faktów i dowodów, powinien być sporządzony przez prokuratora – tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach protokół sporządza funkcjonariusz innego uprawnionego organu. Co istotne, w tym samym punkcie wytycznych wskazano, że czynność ta nie może być połączona z przesłuchaniem w charakterze świadka osoby zawiadamiającej i sporządzeniem wspólnego protokołu z przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie, o którym mowa w art. 304a k.p.k.¹⁵ Brak możliwości skorzystania z uproszczenia postępowania poprzez sporządzenie wspólnego protokołu z przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie i przesłuchania w charakterze świadka osoby zawiadamiającej¹⁶ wynika z tego, że jedynym organem uprawnionym do przesłuchania pokrzywdzonego przestępstwem zgwałcenia w toku postępowania przygotowawczego jest sąd¹⁷, a zatem w przypadku składania zawiadomienia o przestępstwie zgwałcenia przez samego pokrzywdzonego czynności przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie oraz przesłuchania w charakterze świadka muszą być dokonywane oddzielnie, gdyż czynności te są przeprowadzane przez odmienne organy¹⁸.

Przepis art. 185a k.p.k.¹⁹, w przeciwieństwie do uregulowania zawartego w § 1 art. 185c k.p.k., nie zawiera postulatu ograniczenia zawiadomienia o prze-

¹³ Odwołanie dotyczy przepisu art. 185c § 1 k.p.k.

¹⁴ Wytyczne Prokuratora Generalnego z dnia 18 grudnia 2015 r. dotyczące zasad postępowania w sprawach o przestępstwo zgwałcenia, PG VII G 021/58/15.

¹⁵ Zob. C. Kulesza, *Ochrona pokrzywdzonych w procesie karnym* [w:] *Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016, s. 92.

¹⁶ W § 4 ust. 8 wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów zostało wskazane, że jednocześnie z przyjęciem ustnego zawiadomienia o przestępstwie należy pamiętać o wyłącznej kompetencji sądu do przesłuchiwanie w charakterze świadków małoletnich w wieku do 15 lat, pokrzywdzonych przestępstwami popełnionymi z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub przestępstwami kwalifikowanymi z rozdziałów XXIII, XXV i XXVI k.k. (art. 185a § 1 i 2 oraz art. 185b § i k.p.k.), a także pokrzywdzonych przestępstwami określonymi w art. 197–199 k.k. (art. 185c § 2 k.p.k.).

¹⁷ Wynika to wprost z przepisów regulujących tryby szczególne przesłuchania pokrzywdzonych, tj. z art. 185a § 2 k.p.k. oraz art. 185c § 2 k.p.k.

¹⁸ Zob. K. Fedorowicz, *Przesłuchanie małoletnich i ofiar przestępstw seksualnych*, Warszawa 2020, s. 165 i n.

¹⁹ Przepis ten reguluje tryb szczególny przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI k.k.

stępstwie do najważniejszych faktów i dowodów w sytuacji, gdy zawiadomienie to składa małoletni pokrzywdzony. Brak tożsamej regulacji w tym zakresie wobec postulatu, jaki wynika z art. 185c § 1 k.p.k., związany jest z uregulowaniem kwestii reprezentacji małoletniego pokrzywdzonego w procesie karnym. Zgodnie z brzmieniem art. 51 § 2 k.p.k. prawa małoletniego pokrzywdzonego w toku postępowania są wykonywane przez przedstawicieli ustawowych albo osobę, pod której stałą pieczęć pokrzywdzony pozostaje. Zaznaczyć należy, że w praktyce sytuacje, kiedy małoletni pokrzywdzony poniżej lat 15 samodzielnie składa zawiadomienie o przestępstwie zgwałcenia, należą do rzadkości. Najczęściej osobami zawiadamiającymi o przestępstwie seksualnym popełnionym na szkodę małoletniego pokrzywdzonego są rodzice, opiekunowie prawni, członkowie dalszej rodziny, nauczyciele, pedagodzy szkolni. Nie można jednak bezwzględnie wykluczyć możliwości zaistnienia sytuacji, kiedy to małoletni pokrzywdzony, w tym małoletni poniżej 15. roku życia, samodzielnie złoży zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa zgwałcenia na jego szkodę. Kodeks postępowania karnego nie przewiduje odrębności w zakresie przeprowadzania czynności odebrania zawiadomienia o przestępstwie od osoby małoletniej, w tym również poniżej 15. roku życia²⁰. W przypadku przestępstwa zgwałcenia, które jest przestępstwem ściganym z urzędu, brak jest jakichkolwiek podstaw do różnicowania możliwości złożenia zawiadomienia o przestępstwie przez małoletniego, gdyż w sytuacji braku wnioskowego trybu ścigania w tym zakresie zawiadomienie to należy traktować jako impuls do wszczęcia postępowania z urzędu. Ukształtowanie przepisu art. 185a § 1 k.p.k. mogłoby sugerować, że w sytuacji, gdy zawiadomienie o przestępstwie składa małoletnia ofiara, która nie ukończyła 15 lat, zawiadomienie to powinno mieć charakter zupełny. Należy jednak zwrócić uwagę na podejmowane przez ustawodawcę próby ukształtowania regulacji art. 185c k.p.k. w taki sposób, aby zrównać gwarancje z tymi, które przysługują pokrzywdzonym przesłuchiwanym w trybie art. 185a k.p.k.²¹ Z uwagi na powyższe, jak się wydaje, omawianą kwestię interpretować należy zatem w świetle celu, jaki przyświecał ustawodawcy podczas nowelizowania przepisów dotyczących trybów szczególnych przesłuchania pokrzywdzonych. W związku z tym, że regulacja art. 185c § 1 k.p.k. gwarantuje wyższy poziom ochrony pokrzywdzonych w zakresie czynności związanej ze złożeniem zawiadomienia o przestępstwie, opowiedzieć się należy za dopuszczalnością analogicznego stosowania procedury postępowania w tym zakresie wynikającej z przepisu art. 185c § 1 k.p.k. również w sytuacji, gdy zawiadomienie o przestępstwie składa małoletni

²⁰ Zob. B. Skowron, komentarz do art. 304a [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, LEX, teza 3.

²¹ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, druk nr 3251, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/A617BC771FDAE095C12583AC004875E9/%24File/3251.pdf> (23.07.2022), s. 26.

poniżej lat 15, któremu przysługują gwarancje wynikające z przepisu art. 185a k.p.k., a zatem zawiadomienie to powinno ograniczać się do wskazania przez małoletniego pokrzywdzonego najważniejszych faktów i dowodów²².

Należy zwrócić uwagę na odmienności związane z kwestią ujawnienia na rozprawie protokołu samej czynności przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie w przypadku przestępstwa zgwałcenia. Zasadę stanowi jednocześnie przyjmowanie zawiadomienia o przestępstwie i przesłuchanie zawiadamiającego w charakterze świadka. W przypadku przestępstwa zgwałcenia kwestię tę reguluje przepis art. 185c § 2 k.p.k., z którego wynika, że na rozprawie głównej odczytaniu podlega nie tylko protokół przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie, odtwarza się ponadto zapis obrazu i dźwięku z przesłuchania pokrzywdzonego²³.

Procedura postępowania Policji z pokrzywdzonym przestępstwem zgwałcenia

W 2015 r. została przyjęta „Procedura postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemocy seksualnej”²⁴. Procedura, posiadająca charakter instruktażowy, opracowana została przez Fundację Feminoteka we współpracy z Biurem Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania, a jej celem jest poprawa jakości działań realizowanych przez funkcjonariuszy Policji²⁵. Zobowiązanie do przestrzegania wskazań procedury zostało wprost wyartykułowane w § 4 ust. 5 wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów.

Procedurę rozpoczyna uregulowanie odpowiednich standardów postępowania w przypadku, kiedy do jednostki Policji zgłasza się osoba pokrzywdzona, aby zawiadomić o popełnieniu przestępstwa na tle seksualnym²⁶, w tym również

²² K. Fedorowicz, *Przesłuchanie małoletnich...*, s. 169.

²³ B. Skowron, komentarz do art. 304a, teza 5.

²⁴ Procedura postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemocy seksualnej, https://feminoteka.pl/wp-content/uploads/2018/01/proc_postep_z_os_doswiad_przemseksual_2017_04_13.pdf (23.07.2022).

²⁵ <https://isp.policja.pl/isp/aktualnosci/7554,Procedura-postepowania-z-osoba-ktora-doswiad-czyła-przemocy-seksualnej.html> (23.07.2022).

²⁶ Jak wynika z procedury, do katalogu przestępstw seksualnych, w przypadku których należy stosować regulacje zawarte w procedurze, zaliczono przestępstwa z art. 197–200 k.k. Podkreślić należy, że szczególny tryb przyjęcia zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa uregulowany w przepisie art. 185c § 1 k.p.k. obejmuje jedynie przestępstwa stypizowane w przepisach art. 197, 198 oraz 199 k.k., a zatem nie obejmuje przestępstwa z art. 200 k.k. Analogiczne do zawartego w przepisie art. 185c § 1 k.p.k. ograniczenie przedmiotowe wynika z § 4 ust. 3 wytycznych nr 3

przestępstwa zgwałcenia²⁷. Wskazania procedury szczegółowo regulują sposób postępowania oraz dalszy porządek podejmowanych przez funkcjonariuszy Policji czynności.

Procedura akcentuje nie tylko konieczność zagwarantowania osobie pokrzywdzonej odpowiednich warunków przesłuchania, tzn. miejsca, które zapewni jej swobodę wypowiedzi i poczucie bezpieczeństwa, a także ochronę prywatności, ale nacisk położony został także na konieczność przyjęcia odpowiedniej postawy przez osobę przyjmującą zawiadomienie. Jej sposób postępowania winny cechować empatia i konieczność uwzględnienia wyjątkowego stanu emocjonalnego ofiary²⁸. W procedurze zawarte zostało też odwołanie do konieczności ograniczenia zakresu zawiadomienia o przestępstwie do najważniejszych faktów i dowodów, jednak znajduje się tam również zastrzeżenie odwołujące się do woli pokrzywdzonego, w przypadku bowiem gdy pokrzywdzony zażąda, aby zaprotołowano inne istotne dane o zdarzeniu, należy to umożliwić, czyniąc odpowiednią wzmiankę o tym w protokole²⁹.

Obowiązki informacyjne wobec osoby pokrzywdzonej przestępstwem zgwałcenia

Wskazany w procedurze sposób postępowania wobec osoby pokrzywdzonej ma na celu zapewnienie jej dobrostanu psychicznego w momencie składania zawiadomienia o przestępstwie. W procedurze zwrócono też uwagę na konieczność zachowania odpowiednich standardów informacyjnych wobec osoby pokrzywdzonej³⁰, a zatem na powinność poinformowania jej o jej prawach z zasto-

Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów.

²⁷ Procedura postępowania Policji..., s. 1.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, s. 4.

³⁰ W zakresie obowiązków informacyjnych w procedurze zwrócono uwagę na powinność funkcjonariusza Policji poinformowania osoby pokrzywdzonej przystępnym językiem o: przysługujących jej prawach, kolejnych podejmowanych krokach w sprawie z uwzględnieniem konieczności zebrania i zabezpieczenia materiału dowodowego, przeprowadzenia badania lekarskiego, o możliwości podjęcia działań profilaktycznych i leczniczych, a także o możliwości kontaktu osoby pokrzywdzonej ze wskazaną osobą i możliwości obecności tej osoby podczas wykonywania czynności z udziałem osoby pokrzywdzonej. Policja powinna udostępnić osobie pokrzywdzonej bazy danych placówek specjalistycznego poradnictwa oraz umożliwić kontakt z najbliższą jednostką realizującą zadania z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej. Z punktu trzeciego wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 18 grudnia 2015 r. dotyczących zasad postępowania w sprawach o przestępstwo zgwałcenia wynika, że w przypadku, gdy zawiadomienie o przestępstwie składa pokrzywdzony, prokurator informuje go o zmianie od 27 stycznia 2014 r. trybu ścigania przestępstwa zgwałcenia na publicznoskargowy. Przedmiotowy obowiązek

sowaniem prostego i przystępnego języka. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na regulacje ustawowe dotyczące kwestii związanej z koniecznością udzielenia pokrzywdzonemu stosownych pouczeń. Przepis art. 300 § 2 k.p.k. wskazuje, że do pouczenia pokrzywdzonego o posiadaniu statusu strony procesowej w postępowaniu przygotowawczym oraz o wynikających z tego uprawnieniach powinno dojść przed pierwszym przesłuchaniem albo niezwłocznie po ustaleniu pokrzywdzonego, jeżeli odstępuje się od jego przesłuchania. Co istotne, pouczenie należy wręczyć pokrzywdzonemu na piśmie, natomiast otrzymanie pouczenia pokrzywdzony potwierdza podpisem. W razie odstąpienia od przesłuchania pokrzywdzonego pouczenie podlega doręczeniu. Na gruncie procedowania w sprawach o przestępstwo zgwałcenia nie będziemy mieli do czynienia z czynnością przesłuchania w charakterze świadka osoby zawiadamiającej przez organ postępowania przygotowawczego, gdyż przesłuchania tego dokonuje sąd. Mając jednak na uwadze treść wskazanej regulacji, do pouczenia pokrzywdzonego przestępstwem zgwałcenia o przysługujących mu uprawnieniach powinno dojść na etapie postępowania przygotowawczego niezwłocznie po jego ustaleniu, a zatem w przypadku, gdy pokrzywdzony osobiście składa zawiadomienie o przestępstwie, przy tej właśnie okazji pouczenie to podlega doręczeniu pokrzywdzonemu.

W kontekście obowiązków informacyjnych wobec osoby pokrzywdzonej należy zwrócić uwagę na treść przepisu art. 52a k.p.k., który wszedł w życie 9 lutego 2021 r. Przepis ten, posiadający niewątpliwie charakter gwarancyjny dla pokrzywdzonego, nakłada na organ prowadzący postępowanie karne obowiązek ustalenia okoliczności sprawy, w szczególności dotyczących właściwości i warunków osobistych pokrzywdzonego, a także rodzaju i rozmiaru ujemnych następstw przestępstwa. Przepis ustanawia również obowiązek odebrania od pokrzywdzonego oświadczenia w kwestii utrwalania za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk określonych czynności wymienionych w przepisie. Należy jednak zwrócić uwagę, że przepis ten nie przewiduje żadnej konkretnej formy ani nie określa momentu złożenia przedmiotowego oświadczenia, a także brak jest jakiegokolwiek sankcji w przypadku nieprzestrzegania przez organ prowadzący postępowanie tego uregulowania³¹.

Dopełnienie wobec pokrzywdzonych w sposób należyty obowiązków informacyjnych o przysługujących uprawnieniach i procedurach koniecznych do uzyskania pomocy stanowi zachętę dla ofiar do skorzystania z istniejących dróg wsparcia. Należy pamiętać o tym, że policjant stanowi często osobę znajdującą się w kręgu pierwszych postaci stających na drodze ofiary po zaistniałym zdarzeniu, co sprawia, że spoczywa na nim, jako na podmiocie reprezentującym

informacyjny został pominięty w „Procedurze postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemocy seksualnej”.

³¹ Zob. K. Eichstaedt, komentarz do art. 52a [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX 2022, tezy 2 i n.

organy ścigania, obowiązek odpowiedniego pokierowania pokrzywdzonego, aby mógł on odpowiednio szybko znaleźć w tym ciężkim okresie po zaistnieniu przestępstwa wsparcie i pomoc.

Standardy czynności podejmowanych wobec pokrzywdzonego składającego zawiadomienie o przestępstwie zgwałcenia

„Procedura postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemocy seksualnej” w dalszej kolejności reguluje kwestie związane z zabezpieczeniem materiału biologicznego dla celów identyfikacji sprawcy, które odbywa się przy użyciu dostarczonego do placówki medycznej specjalnego pakietu kryminalistycznego³². W procedurze poruszono także kwestię związaną z wykonywaniem zdjęć osobie pokrzywdzonej, którą to czynność powinna w miarę możliwości wykonać osoba tej samej płci co osoba pokrzywdzona³³. W aspekcie przedmiotowej czynności podkreślono konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na to, by wykonując zdjęcia osoby pokrzywdzonej, zachować szczególną wrażliwość, takt i kulturę, mając na uwadze krępującą oraz stresującą sytuację, tak aby uniknąć powtórnej wiktyimizacji osoby pokrzywdzonej³⁴. W procedurze wyeksponowane zostały zalecenia co do powinności zagwarantowania osobie pokrzywdzonej transportu do placówki medycznej, gdzie zostanie jej udzielona pomoc i przeprowadzone będzie badanie lekarskie, udostępnienia pokrzywdzonemu wykazu placówek specjalistycznego poradnictwa, a także umożliwienie mu kontaktu z najbliższą jednostką realizującą zadania z Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej lub inną instytucją zajmującą się pomocą w analogicznym zakresie³⁵.

Procedura mocno eksponuje potrzebę takiego zajęcia się pokrzywdzonym przez przyjmującego go funkcjonariusza Policji, aby zapewnić mu maksimum komfortu psychicznego i fizycznego, ochronę prywatności oraz wszelką niezbędną pomoc³⁶. W tym miejscu warto przytoczyć stanowisko W. Cieślaka, którego zdaniem zjawisko wiktyimizacji wtórnej nieodłącznie związane jest ze sferą doznań i odczuć uczestników postępowania, w szczególności pokrzywdzonych, zaś dominującą rolę w ich kształtowaniu się odgrywa subiektywna ocena, czy w toku postępowania zostali właściwie potraktowani, czy spotkali się w tym nowym dla nich układzie z życzliwością, która pomogła im przezwyciężyć ich skrupowanie, czy umożliwiono im powiedzenie tego, co chcieli powiedzieć i co

³² Procedura postępowania Policji..., s. 4.

³³ *Ibidem*, s. 5.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, s. 3.

³⁶ E. Bieńkowska, *Wiktymologia*, s. 315.

uważali za istotne, czy nie naruszono ich godności, uszanowano ich uczucia, w tym w szczególności ból czy poczucie wstydu³⁷.

W kontekście czynności podejmowanych z udziałem pokrzywdzonego przestępstwem zgwałcenia należy zwrócić uwagę na uregulowanie przepisu art. 299a k.p.k. Unormowanie to umożliwia obecność osoby wskazanej przez pokrzywdzonego podczas czynności wykonywanych z jego udziałem, jeżeli nie uniemożliwia to przeprowadzenia czynności albo nie utrudnia jej w istotny sposób. W pkt 5 wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 18 grudnia 2015 r. dotyczących zasad postępowania w sprawach o przestępstwo zgwałcenia wskazano, że pokrzywdzonego należy poinformować o prawie do obecności w czynnościach przeprowadzanych z jego udziałem osoby przez niego wskazanej. Również z § 4 ust. 6 wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów wynika, że podczas przyjmowania zawiadomienia o przestępstwie od pokrzywdzonego może być obecna osoba przez niego wskazana, jeżeli nie uniemożliwia to przeprowadzenia czynności albo nie utrudnia jej w istotny sposób. Osobą tą w szczególności może być osoba najbliższa, przedstawiciel instytucji lub organizacji społecznej wspierającej ofiary przestępstw. Poczynić należy kilka uwag co do problematyki związanej z decyzją odmawiającą obecności osoby wskazanej przez pokrzywdzonego. Z pkt 5 wytycznych Prokuratora Generalnego wynika, że decyzja powinna mieć charakter wyjątkowy i przybrać formę zarządzenia wraz z uzasadnieniem. Z kolei z § 4 ust. 7 wytycznych nr 3 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 sierpnia 2017 r. w sprawie wykonywania niektórych czynności dochodzeniowo-śledczych przez policjantów wynika, że o obecności osoby wskazanej przez pokrzywdzonego decyduje policjant przeprowadzający czynność. Fakt odmowy dopuszczenia obecności tej osoby w czynności odnotowuje się w protokole z czynności. B. Skowron zaznacza, że zarządzenie odmawiające udziału osobie wskazanej przez pokrzywdzonego w czynności jest niezaskarżalne, natomiast gdy decyzja taka zapada w toku postępowania sądowego, powinna przybrać formę postanowienia³⁸. W przypadku uznania przez organ przeprowadzający postępowanie zasadności dopuszczenia danej osoby do udziału w czynności zgoda ta nie wymaga odrębnej decyzji. W takiej sytuacji osoba wskazana przez pokrzywdzonego powinna po prostu zostać dopuszczona do czynności, a jej imię i nazwisko powinno zostać wskazane we wstępnej części protokołu wraz z adnotacją o podstawie prawnej lub przyzycie obecności.

³⁷ W. Cieślak, *Próba wskazania działań przydatnych dla złagodzenia dolegliwości procesu karnego* [w:] *Wiktyimizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012, s. 28–31.

³⁸ B. Skowron, komentarz do art. 299a [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, Warszawa 2020, LEX, teza 7.

Wypracowanie „Procedury postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemyce seksualnej” ocenić należy szczególnie pozytywnie w kontekście przeciwdziałania wtórnej wiktyimizacji osób pokrzywdzonych. Procedury te regulują konieczność zachowania odpowiednich standardów zarówno w obszarze technicznym, proceduralnym, informacyjnym jak i emocjonalnym. Jak wynika z pkt 8 wytycznych Prokuratora Generalnego z dnia 18 grudnia 2015 r. dotyczących zasad postępowania w sprawach o przestępstwo zgwałcenia, nad stosowaniem przez Policję „Procedury postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemyce seksualnej” czuwa prokurator. W sposób szczególny pełni on nadzór nad prawidłowością przeprowadzenia czynności oględzin, pobierania materiału porównawczego do badań oraz badań lekarskich pokrzywdzonego. Co istotne, czuwa on w szczególności nad tym, by czynności te stanowiły dla pokrzywdzonego jak najmniejszą uciążliwość, nie naruszały jego godności oraz nie wpływały negatywnie na jego stan psychiczny i fizyczny.

Płynące z „Procedury postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemyce seksualnej” wskazania co do zasad postępowania osób tzw. pierwszego kontaktu z ofiarami przestępstwa zgwałcenia należy ocenić jako inicjatywę, która wpisuje się w szeroko pojęty nurt związany z koniecznością uświadamiania organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zakresie konieczności zapobiegania wtórnej wiktyimizacji pokrzywdzonych przestępstwami seksualnymi. Wskazania co do sposobu postępowania płynące z procedury, regulujące sposób postępowania z ofiarą m.in. przestępstwa zgwałcenia, która zgłasza się do jednostki Policji z zamiarem zawiadomienia o jego popełnieniu, należy uznać za ważne wytyczne postępowania policjantów, których przestrzeganie przyczyni się do zapewnienia większego komfortu pokrzywdzonym. Dokument ten pełni ważną rolę w uświadamianiu funkcjonariuszy Policji co do konieczności traktowania pokrzywdzonych przestępstwem seksualnym w sposób szczególny z uwagi na specyfikę tego rodzaju przestępstw. Policjanci, przestrzegając wytycznych zawartych w procedurze, powinni mieć na uwadze postępowanie wobec pokrzywdzonych cechujące się szczególną empatią, podejście pozbawione jakichkolwiek uprzedzeń czy ocen wobec zachowania, wyglądu czy ubioru ofiary oraz szczególne zorientowanie na zachowanie dobrostanu psychicznego pokrzywdzonego.

W ramach tego samego projektu co procedura postępowania stworzona dla funkcjonariuszy Policji opracowana została ponadto „Procedura postępowania placówki medycznej z osobą, która doświadczyła przemyce seksualnej”³⁹.

³⁹ Jak wynika z wniosków z badań przeprowadzonych w 2012 r. wśród personelu medycznego, lekarzy i położnych pracujących w szpitalach, mogących mieć styczność z ofiarą zgwałcenia, usługi oferowane ofiarom przemyce seksualnej w jednostkach medycznych odbywają się według zwykłych procedur medycznych. Personel medyczny nie zna zasad ani przepisów postępowania z osobą, która doświadczyła przemyce seksualnej. Wyniki jednoznacznie wskazują, że należy systematycznie wprowadzać procedurę postępowania z osobą zgwałconą do jednostek medycznych. Zob. T. Lewandowska-Abucewicz, K. Kęcka, J. Brodowski, *Wiedza personelu medycznego*

Przedmiotowy dokument w sposób szczegółowy reguluje procedurę przyjaznego sposobu postępowania wobec pokrzywdzonych w związku z koniecznością zebrania i zabezpieczenia materiału dowodowego⁴⁰.

Należy podkreślić, że samo istnienie takich procedur, mimo iż zasługuje na jednoznacznie pozytywną ocenę, nie jest jednak wystarczające. Kwestią najistotniejszą jest efektywne wprowadzanie w życie wydanych wytycznych oraz ich upowszechnianie wśród funkcjonariuszy jednostek Policji, tak aby mieli oni świadomość konieczności przestrzegania obowiązujących procedur postępowania wobec tej jakże szczególnej kategorii pokrzywdzonych. Do wzrostu świadomości funkcjonariuszy jednostek Policji przyczynić się mogą właściwie ukształtowane programy kursów i szkoleń zawodowych dla policjantów.

Podsumowanie

Przyjęcie od pokrzywdzonego zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa zgwałcenia uznać należy za czynność szczególną, wymagającą wyjątkowego podejścia oraz przestrzegania odpowiednich zasad postępowania. Osoby, które stanowią tzw. pierwszy kontakt dla pokrzywdzonego, do których zaliczyć należy zwłaszcza funkcjonariuszy Policji, powinny mieć świadomość, że często ich postawa wobec ofiary w pierwszych chwilach po traumatycznym zajściu wpływać może na dalsze decyzje pokrzywdzonego co do jego zaangażowania w nadchodzący proces karny. Dlatego też niezwykle istotne jest, aby pomoc udzielana ofiarom przestępstw była jak najbardziej profesjonalna i nie narażała ich na wtórną wiktymizację⁴¹. Szkolenia osób, które stanowią pierwszy kontakt dla ofiar przestępstw, są niezwykle ważnym elementem upowszechniania obowiązujących standardów i procedur postępowania, a co za tym idzie – przyczyniają się one do szerszego, jakże pożądanego społecznie zjawiska w postaci wzrostu świadomości pracowników organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w zakresie konieczności przeciwdziałania i minimalizowania zjawiska wtórnej wiktymizacji osób pokrzywdzonych przestępstwem.

Bibliografia

Bieńkowska E., *Wiktymologia*, Warszawa 2018.

Bobrowicz M., *Wiktymizacja wtórna [w:] Wiktymizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012.

dotycząca „Procedury postępowania z osobą zgwałconą” w jednostkach medycznych, „Seksuologia Polska” 2015, t. XIII, nr 1, s. 14 i n.

⁴⁰ E. Bieńkowska, *Wiktymologia*, s. 315 i n.

⁴¹ R. Szczepańska, *Szkolenie osób...*, s. 140.

- Budyn-Kulik M., *Wybrane wiktymologiczne (i psychologiczne) aspekty zgwałcenia* [w:] *Przestępstwo zgwałcenia*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2012.
- Cieślak W., *Próba wskazania działań przydatnych dla złagodzenia dolegliwości procesu karnego* [w:] *Wiktymizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012.
- Czapczyńska A., *Chcę o tym zapomnieć... Psychologiczne konsekwencje gwałtu* [w:] *Dość milczenia. Przemoc seksualna wobec kobiet i problem gwałtu w Polsce – raport*, red. J. Piotrowska, A. Synakiewicz, Warszawa 2011.
- Eichstaedt K. [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. I: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2022.
- Falandysz L., *Pokrzywdzony w prawie karnym i wiktymologii*, Warszawa 1980.
- Fedorowicz K., *Przesłuchanie małoletnich i ofiar przestępstw seksualnych*, Warszawa 2020.
- Hołyst B., *Wiktymologia kryminalna*, Warszawa 2021.
- Kulesza C., *Ochrona pokrzywdzonych w procesie karnym* [w:] *Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016.
- Lewandowska-Abucewicz L., Kęcka K., Brodowski J., *Wiedza personelu medycznego dotycząca „Procedury postępowania z osobą zgwałconą” w jednostkach medycznych*, „Seksuologia Polska” 2015, t. XIII, nr 1.
- Nowakowska U., *Mity i stereotypy na temat przemocy seksualnej a prawo ofiar do sądu i równego traktowania – rola prokuratorów w ich przeciwdziałaniu* [w:] *Zgwałcenie. Definicja, reakcja, wsparcie dla ofiar*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2016.
- Piotrowicz D., *Psychologiczny i społeczny obraz przestępstwa zgwałcenia – realia oraz mity z perspektywy psychologii śledczej* [w:] *Przestępstwa seksualne, ujęcie psychologiczne, prawne i kryminalistyczne*, red. P. Herbowski, W. Krawczyk, D. Ślarczyńska, A. Zalewska, Warszawa 2016.
- Plątek M., *Przeciwdziałanie wtórnej wiktymizacji ofiar zgwałcenia* [w:] *Wiktymizacja wtórna. Geneza, istota i rola w przekształcaniu polityki traktowania ofiar przestępstw*, red. L. Mazowiecka, Warszawa 2012.
- Skowron B. [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, red. K. Dudka, LEX/el. 2020.
- Szczepańska R., *Szkolenie osób będących tzw. pierwszym kontaktem ofiar przestępstw prowadzone w ramach programu „Poznanowanie Godności Ofiar Przestępstw”* [w:] *Poznanowanie godności ofiar przestępstw*, red. T. Cielecki, A.M. Gudebska-Rusiecka, Legionowo 2002.

Streszczenie

Artykuł podejmuje ocenę istniejących uregulowań dotyczących czynności przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie zgwałcenia w sytuacji, gdy zawiadamiającym jest sam pokrzywdzony, w kontekście przeciwdziałania zjawisku wtórnej wiktymizacji. Zapobieganie temu zjawisku w obszarze przestępstw seksualnych, a zwłaszcza w przypadku przestępstwa zgwałcenia, jawi się jako szczególnie istotne z uwagi na specyfikę tego przestępstwa i rozległy zakres następstw, jakie jego popełnienie ze sobą niesie. W opracowaniu poruszone zostały zarówno aspekty proceduralne czynności w postaci przyjęcia zawiadomienia o przestępstwie zgwałcenia, jak i aspekty praktyczne, wynikające z „Procedury postępowania Policji z osobą, która doświadczyła przemocy seksualnej”.

Słowa kluczowe: zawiadomienie o przestępstwie zgwałcenia, wiktymizacja wtórna, Policja

POLICE ACTIONS IN CONNECTION WITH THE ACCEPTANCE OF A NOTICE OF RAPE IN THE CONTEXT OF COUNTERACTING SECONDARY VICTIMIZATION

Summary

The article concerns the assessment of the existing regulations concerning the act of accepting the notification of the crime of rape in a situation where the notifying person is the victim in the context of counteracting the phenomenon of secondary victimization. Preventing this phenomenon in the field of sexual offenses, and especially in the case of rape, appears to be particularly important due to the specific nature of this crime and the extensive range of consequences that its commission entails. The article addresses both the procedural aspects of the act in the form of accepting a notification of the crime of rape, as well as the practical aspects resulting from the “Procedure for the Police to deal with a person who has experienced sexual violence”.

Keywords: rape report, secondary victimization, police